

BẢO TỒN CÁC LÀNG CỔ Ở XÃ ĐƯỜNG LÂM (HÀ TÂY), thực trạng và giải pháp

PG.S.TS. NGUYỄN QUỐC HÙNG*

Theo quy định hành chính, hiện nay xã Đường Lâm nằm trong địa bàn thị xã Sơn Tây, tỉnh Hà Tây, gồm có 9 thôn là: Mông Phụ, Cam Thịnh, Đông Sàng, Đoài Giáp, Cam Lâm, Phụ Khang, Hà Tân, Văn Miếu và Cự Đền. Có một điểm khác biệt trong bố cục một số thôn tại Đường Lâm so với những làng khác trên đồng bằng Bắc Bộ xưa. Nay đến Đường Lâm ta còn thấy khu trung tâm của xã có một vùng đất liền khoảnh được phân thành bốn thôn: Mông Phụ, Đoài Giáp, Cam Thịnh và Đông Sàng. Bốn thôn này nằm liền kề với nhau không phân ranh giới một cách rõ ràng bằng các cánh đồng, lũy tre như các thôn làng truyền thống khác còn lại trong xã (và các địa phương khác trên đồng bằng Bắc Bộ) mà chỉ ngăn cách bằng những con đường bao thôn. Trong khoảnh đất đó, thôn Đông Sàng nằm ở phía Bắc, tiếp đến là thôn Cam Thịnh nằm ở phía Tây, thôn Mông Phụ phía Đông và thôn Đoài Giáp chiếm phần Đông Nam của cuộc đất.

Theo dấu lịch sử, những di tích về con người, sự kiện ở vùng quê nằm giữa trung du và đồng bằng này cho thấy Đường Lâm là một xã có truyền thống lâu đời. Hiếm có nơi nào

trên đất nước ta như ở nơi đây, chỉ riêng một thôn Cam Lâm thôi đã có tới hai ông vua, cả hai đều là những người có công lớn với dân với nước thời trung cổ trong lịch sử nước nhà, là Phùng Hưng (thế kỷ VIII) và Ngô Quyền (thế kỷ X).

Theo những điều còn đọng trong sử sách và qua lời kể của dân làng, ngay sau khi hai vị vua trên qua đời và cả sau này nữa, để tỏ lòng biết ơn và tôn kính đối với công lao của các bậc tiền nhân, nhân dân ta đã xây dựng đền - lăng Ngô Quyền tại quê Đường Lâm (Cam Lâm), lăng Phùng Hưng ở Tống Bình (Hà Nội). Ngoài ra đền thờ Phùng Hưng và Ngô Quyền còn được dựng ở nhiều nơi trên cả nước, nhất là ở những nơi gắn với võ công của hai ông, như đền thờ Phùng Hưng ở Triều Khúc (Hà Nội), các đền thờ Ngô Quyền được nhiều làng quê xây dựng dọc sông Bạch Đằng (Hải Phòng)... Những công trình thờ cúng, tưởng niệm đó được xây dựng, bảo tồn và lưu truyền từ hơn mười thế kỷ trước cho đến nay. Giờ đây, đến vùng Đường Lâm ta vẫn còn thấy ngôi đền thờ và lăng Ngô Quyền, các ngôi đền thờ

* PHÓ CỤC TRƯỞNG CỤC DI SẢN VĂN HÓA

Bố Cái Đại vương Phùng Hưng.

Ngoài hai vị vua nổi tiếng nêu trên, Đường Lâm còn là quê hương của nhiều vị danh thần một lòng vì nước, tiêu biểu như thám hoa Giang Văn Minh, một viên quan dưới triều Hậu Lê, khi được cử đi sứ sang Trung Hoa, vì bảo vệ danh tiếng của đất nước mà ông bị nhà Minh sát hại, xác ông được đưa về nước, Nhà nước ban sắc phong tôn vinh khí tiết của ông như một nhà ngoại giao tiêu biểu, dám xả thân vì nước, để đời sau học tập. Vua Lê cho chôn ông ở Gò Đồng (dân gian gọi một cách tôn kính là Mả sứ thần) và lập đền thờ tại làng Mông Phụ để tưởng nhớ công lao của ông và truyền lại cho con cháu đời sau về tấm gương cao cả hy sinh vì tổ quốc của ông.

Cũng giống như các xã thôn Việt Nam cổ truyền, các thôn tại xã Đường Lâm với hơn một nghìn năm lịch sử xây dựng và phát triển còn lưu giữ được một kho tàng di sản văn hóa rất phong phú, điển hình cả về di sản văn hóa vật thể và di sản văn hóa phi vật thể. Hơn thế nữa, trên địa bàn xã Đường Lâm hiện nay, tuy đã bắt đầu bị trào lưu đô thị hóa, thương mại hóa tác động nhưng không gian, cảnh quan môi trường của một làng cổ vẫn còn được gìn giữ khá nguyên vẹn từ dáng vẻ, cảnh quan của vùng đất thổ canh, thổ cư đến quy hoạch đường làng, ngõ xóm truyền thống. Đến Đường Lâm ta còn bắt gặp cổng làng Mông Phụ xây kiểu kiến trúc vì kèo gỗ mái dốc, trên mái lợp ngói cổ truyền, những chiếc quán bên đường, điểm thờ của mỗi xóm đặt ngay cạnh các cổng đi vào từng xóm, những chiếc giếng cổ xây bằng đá ong và những con đường làng nhiều chỗ còn nguyên nền đất nện, chỗ lát gạch chỉ nghiêng, những tường nhà xây bằng đá ong, đất nện là nguồn vật liệu sẵn có tại địa phương, tạo nên nét độc đáo của một làng quê nằm ở vùng chuyển tiếp giữa trung du và đồng bằng giàu truyền thống.

Vốn là một làng quê có hơn một nghìn năm xây dựng và tồn tại liên tục, con người ở đây, thế hệ nọ nối thế hệ kia, đã sáng tạo và gìn giữ một kho tàng di sản văn hóa vô cùng phong phú và bền vững. Các mối quan hệ truyền thống trong làng xã xưa kia còn được bảo lưu khá đầy đủ, điển hình trên mảnh đất này. Mối quan hệ dòng máu (họ tộc theo huyết thống), mối quan hệ theo lớp tuổi (giáp), mối

quan hệ theo nghề nghiệp (phường hội), mối quan hệ theo địa vực (xóm ngõ), mối quan hệ theo học vấn (phe). Mỗi mối quan hệ xã hội như vậy ở trong làng thôn đều được thể hiện qua các thiết chế như đình, nhà thờ họ, nhà thờ tổ nghề, quán (điểm), văn miếu .v.v..

Xưa kia ở Đường Lâm (cũng như các làng thôn khác trên cả nước ta) mỗi thôn đều có ít nhất một ngôi đình làm nơi sinh hoạt hội họp (chức năng xã hội), thờ thành hoàng làng (chức năng tôn giáo), tổ chức lễ hội, múa hát (chức năng văn hóa) và hội họp giải quyết việc làng (chức năng hành chính). Trong các ngôi đình hiện còn trong xã Đường Lâm, có nhiều ngôi mang giá trị kiến trúc nghệ thuật cao như: Đình Mông Phụ (làng Mông Phụ), đình Đoài Giáp (thôn Đoài Giáp), đình Cam Thịnh (thôn Cam Thịnh), đình Cam Lâm (thôn Cam Lâm), đình Hà Tân (thôn Hà Tân), đình Phụ Khang (thôn Phụ Khang)... trong số các ngôi đình đó đình Làng Mông Phụ là có dáng vẻ cổ xưa và to lớn hơn cả, dấu tích kiến trúc điêu khắc và văn tự lưu được ở đình cho thấy, nhiều khả năng đình được khởi dựng từ sớm, được trùng tu sửa chữa nhiều lần, quy mô kiến trúc và điêu khắc của đình hiện nay được làm vào thời Hậu Lê (thế kỷ XVIII). Bên cạnh đình của từng làng, tại địa phận chợ thôn Đông Sàng, đối diện chênh chéch cổng chùa Mía vẫn còn hiện hữu ngôi đình tổng Mía, sau bao thăng trầm, ngôi đình đã được sửa lại và bắt đầu mở cửa hoạt động trở lại và đón khách gần xa đến chiêm bái. Ngôi đình mang dấu ấn kiến trúc thế kỷ XIX và XX với mặt ngoài xây kiểu cửa vòm bằng gạch vữa, nền đã lát bằng gạch hoa mang phong cách thời thực dân, nhưng vẫn là một trong những ngôi đình hàng tổng hiếm hoi còn lại đến ngày nay trên đất nước ta.

Đường Lâm là nơi tụ hội của nhiều dòng họ lớn, họ nào cũng có nhà thờ khang trang đẹp đẽ. Trong các nhà thờ họ ở Đường Lâm, nhà thờ họ Giang ở Mông Phụ (thờ Giang Văn Minh) là to lớn và đẹp đẽ, nổi tiếng hơn cả. Nhà thờ họ Giang nổi tiếng không chỉ vì tiếng tăm của vị thám hoa yêu nước Giang Văn Minh mà còn vì qui mô kiến trúc to lớn, điều khắc trang trí đẹp đẽ và "Giỗ họ Giang", ngày giỗ Giang Văn Minh còn là một ngày lễ lớn nổi tiếng thu hút hầu hết cư dân trong vùng đến viếng thăm, thắp hương tưởng nhớ người con

của quê hương đã hy sinh vì bảo vệ danh tiếng của quốc gia.

Ngoài những thiết chế gắn liền với những quan hệ của mỗi người như nêu trên trong mỗi thôn của Đường Lâm, còn có các ngôi chùa nơi tụ hội của những người cùng theo tôn giáo thờ Phật. Những ngôi chùa như: Chùa Mía (thôn Đông Sàng), chùa Hà Tân (thôn Hà Tân), chùa Phụ Khang (thôn Phụ Khang), chùa Ôn.v.v.. Nổi tiếng và cổ xưa hơn cả ở trong xã và trong vùng là ngôi chùa Mía (tên chữ Hán là Sùng Nghiêm tự) dựng từ thời xa xưa, dấu vết còn đậm phong cách thời Lê Trung hưng (thế kỷ XVII). Tên chùa Mía còn gắn chặt với tên vùng đất này và những sự tích của làng Mía ngày xưa. Tương truyền rằng, chùa Mía được xây dựng từ lâu, đến năm thứ 3 niên hiệu Long Đức thời hậu Lê (1632) được bà phi của chúa Trịnh (Thanh Đô vương Trịnh Tráng) là Nguyễn Thị Ngọc Dao (dân địa phương vẫn gọi là Bà Chúa Mía) bỏ tiền trùng tu, mở mang. Từ đó đến nay, chùa đã qua nhiều lần trùng tu sửa chữa, nhưng những giá trị đặc trưng về kiến trúc nghệ thuật thế kỷ XVII còn lại ở chùa vẫn còn nguyên giá trị. Trong chùa có hơn 300 pho tượng cổ, gần đây chùa lại được Nhà nước đầu tư tu bổ lớn.

Ở Đường Lâm còn có nhiều công trình kiến trúc nghệ thuật có giá trị khác như: Đền Phủ (thôn Đông Sàng) thờ Bà Chúa Mía, nhà thờ công giáo. Trong số các di tích lịch sử văn hóa đó của Đường Lâm, ngoài làng cổ ở Đường Lâm mới được Bộ Văn hóa - Thông tin xếp hạng di tích quốc gia tháng 11 năm 2005 còn có 8 di tích đã được lựa chọn lập hồ sơ và đã được Nhà nước xếp hạng di tích cấp quốc gia là:

- Đình Mông Phụ, thôn Mông Phụ;
- Đền thờ Giang Văn Minh, thôn Mông Phụ;
- Đền - lăng Ngô Quyền, thôn Cam Lâm;
- Đình Phùng Hưng, thôn Cam Lâm;
- Đình Đoài Giáp, thôn Đoài Giáp;
- Chùa Mía, thôn Đông Sàng;
- Đình Cam Thịnh, thôn Cam Thịnh.

Trong vùng đất nội thổ cư, di sản văn hóa đã phong phú như vậy, ở khu đất ngoại đồng điển cũng có những ngôi miếu (quán) thờ để bát hương, bài vị của các vị thần sau ngày vào đám của làng. Không biết từ bao giờ, người dân địa phương đã có tục lệ đến ngày vào

đám mới rước bát nhang bài vị của thành hoàng từ ngôi miếu ngoài đồng về, hết hội lại đưa các ngài ra ngoài miếu. Mỗi lần rước như thế đã làm nên không khí tưng bừng của ngày hội vừa linh thiêng vừa góp phần cố kết tinh thần cộng đồng. Tại khu gò Mả Đống các nhà khoa học đã phát hiện di tích khảo cổ học của con người thời sơ sử, rất đặc biệt, thuộc giai đoạn văn hóa Phùng Nguyên, tiền Đông Sơn thời Hùng Vương dựng nước, cách ngày nay khoảng 4.000 năm. Cánh đồng còn là nơi phản ánh những hoạt động kinh tế của người Đường Lâm từ đời này nổi đời khác, những công trình thủy lợi theo lối xưa, những cánh đồng cao đồng trũng, các loại giống lúa, rau màu... truyền thống được chọn lọc tại địa phương, chẳng thế người Sơn Tây xưa có câu: "dưa hấu dưa gang là làng Mông Phụ", câu nói đó của người xứ Đoài nhằm ca tụng một sản phẩm nổi tiếng ở Đường Lâm. Các loại công cụ sản xuất phù hợp với chất đất và tập quán canh tác ở vùng đất trung du này cũng là những điển hình cho phương thức canh tác của người Việt trên vùng trung du xứ Đoài.

Ngoài đồng còn là nơi cư ngụ của con người sau khi chết, ở đó phản ánh những quan niệm của người Đường Lâm về cõi sống và cõi chết. Hơn thế nữa, những vũng Hùm, đôi Hồ Gầm, đôi Sà Mâu, giếng Ngục, rặng Ruối buộc voi... ở quanh làng Cam Lâm là những minh chứng cho truyền thuyết của dân làng về các hoạt động của anh em Phùng Hưng như: Đấu hổ, luyện võ, tập trận.v.v.. Qua những địa danh này, ta như thấy hiện ra trước mắt những cảnh hoành tráng của cuộc đời Bồ Cái Đại vương Phùng Hưng cách ta đã gần 14 thế kỷ.

Bên cạnh các công trình kiến trúc mang tính tập thể được xây dựng dưới những hình thức quy mô khác nhau, tùy thuộc vào các mối quan hệ xã hội, tôn giáo nói trên, Đường Lâm cũng là địa bàn còn bảo lưu được nhiều nhà cổ dân gian truyền thống. Nhà cổ ở đây có cái niên đại xây dựng ở tận cuối thế kỷ XVIII. Mật độ tập trung cao nhà cổ dân gian truyền thống đẹp trong xã Đường Lâm phân bố chủ yếu ở các thôn: Mông Phụ, Cam Thịnh, Đông Sàng và Đoài Giáp. Để đảm bảo cho bộ mặt của những ngôi làng cổ mang đầy đủ dáng vẻ truyền thống, những con đường làng lát gạch nghiêng và những bức tường vây của mỗi ngôi

nhà xây bằng đá ong, đất nện một loại vật liệu sẵn có tại địa phương lại càng làm tăng vẻ cổ kính của mảnh đất đậm đầy truyền thống này. Nửa đầu thế kỷ XX, nhiều căn nhà cổ của các gia đình nghèo ở xã Đường Lâm vẫn còn được lợp bằng rơm rạ, lá mía. Sau hòa bình, giải phóng cho đến nay hầu hết các ngôi nhà trong xã đã được ngói hóa. Một nét mới ghi nhận sự phát triển đi lên của vùng đất giàu tiềm năng văn hóa này. Cho đến nay, tuy sự gia tăng dân số đã làm cho diện tích đất thổ cư của các làng trong xã Đường Lâm trở nên chật chội, nhưng cho đến bây giờ, phần lớn mỗi ngôi nhà trong thôn vẫn giữ được một khuôn viên riêng. Trong mỗi khuôn viên đó, ngoài ngôi nhà chính còn có các công trình phụ và sân vườn. Các ngôi nhà chính đều không quay mặt thẳng ra đường như ở thành phố, thị trấn. Nhà nào cũng xây tường bao, cửa mở ra đường được trở từ những bức tường bao này. Vì thế đi dạo trong các làng cổ ở xã Đường Lâm là ta đi giữa hai bức tường bao của những ngôi nhà phân bố dọc hai bên đường, ở đầu mỗi ngõ xóm ta còn bắt gặp những chiếc cổng có mái dốc lợp ngói tạo cho ngôi làng thêm vẻ cổ kính.

Song song với quá trình sáng tạo gìn giữ và trao truyền một khối lượng di sản văn hóa vật thể vô cùng phong phú như vậy, người dân Đường Lâm từ hơn ngàn năm nay đã sáng tạo, bảo lưu được một khối lượng di sản văn hóa phi vật thể rất đa dạng, phong phú. Đến Đường Lâm ta sẽ được tiếp xúc với những tài liệu văn tự cổ tại các di tích (thần phả, sắc phong, câu đối, đại tự, bia, biển...). Nếu đến đúng dịp ta cũng có thể tham dự các lễ hội đình, đền, chùa, hoà mình vào các hoạt động của dòng họ, phường hội, phe giáp và các sinh hoạt văn hóa, nghệ thuật dân gian, các nghi lễ hội cá (gỏi cá), tế gà (gà Mía), trò chơi bắt vịt, đánh đu, hát nhà trò (ca trù - Đoài Giáp), rước đèn, cờ người, chọi gà, vật .v.v.

Nghệ thuật tạo tác các ngành nghề thủ công truyền thống ở Đường Lâm ngay từ xa xưa đã rất phong phú, nhiều nghề đã nổi danh trong vùng như: Nghề đan lát, nghề mộc, nghề làm tương, chả giò, kẹo bột, chè lam, bánh bồng, dệt vải, nấu mật hột đường, đánh đá ong, về ẩm thực còn có cơm chay của chùa Mía.v.v..

Kho tàng di sản văn hóa ấy trải qua hàng ngàn năm tồn tại và phát triển, cùng với những bước thăng trầm của lịch sử dân tộc, không ít di sản văn hóa ở Đường Lâm bị thiên nhiên, chiến tranh và quá trình đô thị hóa mạnh mẽ đang tàn phá bộ mặt của các làng cổ ở đây với tốc độ ngày càng đáng lo ngại. Nhiều căn nhà mới hai ba tầng đã mọc lên, đang hình thành những dãy nhà cao tầng quanh khu chợ Mía và một vài nơi khác trong xã. Nếu các cấp chính quyền không có những giải pháp kịp thời, người dân không ủng hộ thì thật khó mà giữ gìn diện mạo các làng cổ ở đây như mong muốn. Bên cạnh sự biến dạng của di sản văn hóa vật thể, các di sản văn hóa phi vật thể cũng đang bị mai một nhanh chóng.

Trước một vùng đất còn bảo tồn được những nét đặc trưng của làng quê Việt Nam cổ truyền, từ nhiều năm qua, thông qua Chương trình mục tiêu quốc gia chống xuống cấp và tôn tạo di tích, Nhà nước và nhân dân địa phương đã đầu tư tu bổ một số di tích trong khu vực này như chùa Mía, đình Phùng Hưng, đền - làng Ngô Quyền... Tuy nhiên, việc đầu tư riêng lẻ cho các di tích chưa đáp ứng được yêu cầu bảo tồn và phát huy giá trị tổng thể các di sản văn hóa của một khu làng cổ, vừa dày về lịch sử vừa chứa đựng những di sản văn hóa có giá trị cao như ở Đường Lâm. Vì vậy, cần có một dự án quy hoạch tổng thể để có thể bảo tồn và phát huy giá trị di sản một cách tốt hơn, bài bản hơn.

Xã Đường Lâm với đặc điểm là, các làng quê không chỉ đậm đầy các di sản văn hóa mà hiện nay người dân vẫn đang cư trú, sinh sống và xây dựng, phát triển đi lên theo dòng chảy lịch sử. Việc bảo tồn và phát huy giá trị di sản ở đây, một mặt vừa phải bảo vệ và tôn vinh được các giá trị văn hóa, vừa không được làm ngắt mạch dòng chảy lịch sử đó. Đó là một mâu thuẫn không dễ gì nhận thức/giải quyết trên thực tế. Điều đó đòi hỏi không chỉ những người làm công tác bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa mà cả các cấp các ngành hữu quan từ Trung ương đến địa phương như chính quyền xã Đường Lâm, thị xã Sơn Tây, tỉnh Hà Tây, các ngành xây dựng, thương mại, du lịch... và người dân địa phương cần phải có những ứng xử phù hợp trong lĩnh vực quản lý bảo quản, tu bổ các làng cổ. Tuy nhiên trong

lĩnh vực này phía các cơ quan quản lý và chuyên môn của Việt Nam chưa có nhiều kinh nghiệm dù rằng chúng ta đã và đang thực hiện việc bảo tồn và phát huy giá trị khu phố cổ Hội An và đã có những thành công bước đầu. Năm 2003, được sự đồng ý của Lãnh đạo Bộ Văn hóa - Thông tin thay mặt Chính phủ Việt Nam và Chính phủ Nhật Bản, Cục Tài sản văn hóa Nhật Bản và Cục Di sản văn hóa (trước đây là Cục Bảo tồn Bảo tàng) đã ký kết *Bản thảo luận về hợp tác kỹ thuật trong lĩnh vực bảo quản, tu bổ và quản lý các công trình xây dựng và làng cổ truyền thống* trong thời gian 6 năm vào ngày 11 tháng 3 năm 2003. Căn cứ nội dung văn bản đã ký kết đó, các chuyên gia của Cục Tài sản văn hóa Nhật Bản, Đại học Nữ Chiêu Hòa, Jica Nhật Bản phối hợp với chuyên gia Việt Nam ở Cục Di sản văn hóa đã tổ chức nhiều cuộc khảo sát điều tra lấy tư liệu cơ bản. Từ năm 2003 đến nay (2006), phía Nhật Bản đã tổ chức một số cuộc khảo sát lấy tư liệu về di sản văn hóa vật thể và phi vật thể tại Đường Lâm, trước tiên tập trung ở bốn làng Mông Phụ, Cam Thịnh, Đông Sàng và Đoài Giáp. Phía Việt Nam tham gia nghiên cứu các vấn đề cụ thể về văn hóa vật thể và phi vật thể tại thực địa. Cụ thể là, Viện Nghiên cứu Kiến trúc đã tổ chức vẽ ghi hiện trạng kiến trúc các ngôi nhà cổ tại các thôn Mông Phụ, Cam Thịnh và Đông Sàng. Khoa Địa chất, Trường Đại học khoa học Tự nhiên, Đại học Quốc gia Hà Nội, tham gia vẽ bản đồ khu vực bốn thôn Đông Sàng, Cam Thịnh, Mông Phụ và Đoài Giáp (tức trung tâm xã Đường Lâm). Những bản vẽ kiến trúc từng ngôi nhà đã được điền vào tấm bản đồ trên bằng công nghệ kỹ thuật số để phục vụ cho việc tra cứu được thuận tiện, nhanh chóng, chính xác. Những kết quả khảo sát, đo vẽ trên đã cho nhiều kết quả rất thú vị về sự phân bố, phong cách kiến trúc, mật độ tập trung các ngôi nhà cổ tại các thôn của xã Đường Lâm. Nhóm nghiên cứu của Viện Việt Nam học và Khoa học phát triển của Trường Đại học Quốc gia Hà Nội được giao nghiên cứu các vấn đề liên quan đến lịch sử, văn hóa xã hội và văn hóa phi vật thể của Đường Lâm. Nhóm công tác còn tập trung thu thập tài liệu nghiên cứu về di sản văn hóa phi vật thể ở khu vực này, tập trung vào bốn nội dung chính là: Những đối tượng liên quan đến

lao động sản xuất ở Đường Lâm như các loại hình công cụ lao động, quy trình, bí quyết của các ngành nghề thủ công, các loại giống cây con...; những hoạt động nhằm đảm bảo cho cuộc sống, sinh hoạt của con người như: Ăn, mặc, ở, đi lại, hưởng thụ...; những quy ước để đảm bảo cho sự tồn tại cộng đồng dân cư ở xã Đường Lâm như: Các phong tục tập quán, những quy phạm đạo đức...; những vấn đề liên quan đến đời sống tâm linh của con người tại Đường Lâm.v.v..

Một trong những việc làm thiết thực trong quá trình triển khai lập quy hoạch tổng thể bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa xã Đường Lâm, song song với việc tổ chức các nhóm nghiên cứu chuyên môn, Ban điều hành dự án quy hoạch đã tổ chức những cuộc họp với sự có mặt của đại diện chính quyền các cấp tại địa phương và đại diện nhân dân các thôn ở xã Đường Lâm. Những cuộc họp như vậy vừa để báo cáo tình hình triển khai việc lập dự án quy hoạch tổng thể, tranh thủ lấy ý kiến của các cấp chính quyền và đại diện nhân dân địa phương, vừa để công khai hóa việc làm quy hoạch, tạo điều kiện cho nhân dân địa phương và các cấp chính quyền hiểu rõ quá trình làm quy hoạch và tiến độ của quy hoạch đồng thời để nhân dân trong xã và chính quyền địa phương tham gia tích cực vào quá trình lập quy hoạch hiện nay và thực hiện nội dung quy hoạch trong tương lai. Đây là một việc làm rất cần thiết, những tác động của quá trình đô thị hóa làm biến đổi diện mạo của các làng cổ đã được đặt ra và thảo luận, đại diện của các cấp chính quyền và nhân dân địa phương càng hiểu rõ hơn trách nhiệm của mình trong việc bảo vệ nguyên vẹn các giá trị của làng cổ để từ đó tham gia tích cực hơn và công tác vận động thuyết phục nhân dân giữ gìn các di sản của tiền nhân để lại. Qua các cuộc hội thảo nhiều vấn đề cũng đã được nhân dân và chính quyền địa phương kiến nghị như việc bảo tồn các văn bản Hán Nôm.

Một vinh dự lớn đối với Đường Lâm, nhờ sự cố gắng của Sở Văn hóa - Thông tin Hà Tây, trong năm 2005 làng cổ ở Đường Lâm đã được xếp hạng di tích cấp quốc gia. Việc xếp hạng di tích không chỉ là sự vinh danh của di sản mà còn là cơ sở pháp lý cho việc bảo vệ và phát huy giá trị di sản.

Song có một thực tiễn đang diễn ra trái ngược với mong muốn của những người đang tâm huyết với việc bảo tồn di sản văn hóa ở làng cổ Đường Lâm là trong thời gian triển khai xây dựng quy hoạch, chưa đầy hai năm diện mạo của các thôn trong xã Đường Lâm đang dần thay đổi theo khuynh hướng đô thị hóa. Trong các làng đã xuất hiện những dãy nhà cao tầng kiểu nhà hộp án ngữ một số con đường đi trong các thôn, đường xá được chỉnh trang bằng những vật liệu mới, đường nét thô cứng. Ngay cạnh cổng làng Mông Phụ đã ra đời một bãi đỗ xe lớn, nơi đây đang trở thành bãi vứt rác của người dân địa phương. Câu chuyện đó làm nản lòng những người đang ngày đêm nỗ lực tìm cách bảo tồn và phát huy giá trị các làng cổ tại đây đồng thời có ảnh hưởng không tốt đến cảnh quan chung của di sản v.v..

Các hoạt động làm biến dạng di tích đó diễn ra ngay trong quá trình lập quy hoạch bảo tồn các làng cổ xã Đường Lâm đã cho ta một số bài học kinh nghiệm là nếu muốn thực hiện tốt quy hoạch bảo tồn phát huy giá trị các di sản văn hóa cần tập trung vào các vấn đề sau:

- Các cơ quan quản lý nhà nước tại địa phương căn cứ vào quy định của Luật di sản văn hóa cần kịp thời đưa ra những quy định để bảo vệ di sản trong quá trình lập quy hoạch. Ngay sau khi di tích được xếp hạng, cần tổ chức bộ máy quản lý di tích phù hợp với tầm vóc di tích, đáp ứng được yêu cầu, bảo tồn và

phát huy tốt giá trị di tích trong thời gian trước mắt và lâu dài.

- Việc lập kế hoạch, khảo sát, điều tra cả về vật thể và phi vật thể phải tiến hành song song với quá trình vận động cộng đồng nhân dân địa phương tham gia vào công tác bảo tồn di sản văn hóa tại địa phương.

- Cần có sự phối hợp liên ngành không chỉ các nhà khoa học tham gia xây dựng quy hoạch mà cả các cấp, các ngành liên quan đang có những hoạt động trong và quanh khu vực di sản.

- Cần có sự phối kết hợp giữa những quy hoạch, kế hoạch khác có liên quan đến xã Đường Lâm và thị xã Sơn Tây để tránh/hạn chế những tác động tiêu cực đến di sản văn hóa có thể xảy ra.

- Xác định thứ tự ưu tiên trong quy hoạch, xây dựng lộ trình thực hiện quy hoạch trong đó dân biết, dân bàn, dân làm, dân kiểm tra là một yếu tố quyết định thành bại của quy hoạch.

Tóm lại, đối với việc bảo tồn và phát huy giá trị các làng cổ ở Đường Lâm, nếu chỉ có sự quyết tâm của bên trên mà không nhận được sự nỗ lực của các cấp chính quyền địa phương và sự ủng hộ, tham gia nhiệt tình của cộng đồng dân cư trong việc bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa của địa phương và của chính nhà mình, xóm, làng mình thì mọi kế hoạch có thể sẽ trở thành vô nghĩa./

N.Q.H

SUMMARY: THE PRESERVATION OF ANCIENT VILLAGES IN ĐƯỜNG LÂM COMMUNE (HÀ TÂY PROVINCE) - CURRENT STATUS AND SOLUTIONS (NGUYỄN QUỐC HÙNG)

Đường Lâm is a commune lying in the boarder line between the Midland and Plains of xứ Đoài - the Native village of the Kings Phùng Hưng and Ngô Quyền, the national heroes in the struggle against the Chinesation and for National independence. This location is also famous for its own products, especially the sugar-cane and products made from sugar-cane. That is why the village is called Mía (Sugar-cane) village, the district also called Mía district, moreover there is a pagoda here called "Bà Chúa Mía" (Sugar-cane Goddess) Pagoda with lots of concerned folklore stories. Nowadays, Đường Lâm commune is also known with its preservation of distinctive features of the ancient village with landscape of countryside, rice-fields, village roads, alleys, and old architectural buildings as communal house, temple, pagoda, joss-house, watch-house, water-well, church, and residential area together with other intangible cultural heritages. For many years, the local authority and the people have taken into account the conservation and preservation work and display the value of these relics. In 2005, Đường Lâm village has been listed as national relic. The relics is also paid attention by Japanese experts. The relics is expected to be better preserved in the coming time.